

KIYAFET

KIYAFET

(القيافة)

Giyim kuşam;
giyinme biçimi, kılık.

Arapça *kiyâfe* sözlükte masdar olarak “birinin peşinden gitme; çocuğun fizikî özelliklerine bakarak nesebini tesbit etme” gibi anlamlara gelir. Giyim kuşama da hem insanın kişiliğini yansıtmaları hem de geleneğin takip edildiğini göstermesi açısından *kiyâfet* denilmiştir.

Kiyafetin fizikî, etik ve estetik açılarından önemi büyüktür. Kur'an'da insana örtünmesi için, ayrıca bir süs ve güzellik unsuru olarak elbise malzemesinin verildiği, çıplaklığın hayâ duygusunu ve takvâyı gösterdiği bildirilir (el-A'râf 7/26-27, 31). Ayrıca elbisenin (sırbâl / serâbîl) soğuk ve sıcağa karşı vücudu koruyan bir nimet olduğu belirtilir (en-Nahl 16/81). Eski Ahid'e göre Allah, Âdem ve Havvâ'ya deriden kaftan giydirmiştir (Tekvîn, 3/21). Eski ve Yeni Ahid'in çeşitli bölümlerinde bazı kiyafetlerle ilgili bilgiler ve dinî hükümler bulunmaktadır. Meselâ Hârûn ve kâhinlik yapacak oğulları için ince ketenden dokuma gömlek, sarık, başlık ve yine bükülmüş ince ketenden lâcivert ve erguvanî kırmızı nakışlı kuşak yapılması emredilir (Çıkış, 35/19; 39/27-29). Çarık, şalvar, kaftan, peçe gibi kiyafetler Eski ve Yeni Ahid'in birçok yerinde geçer. Araplar'da olduğu gibi yahudi genç kızları ve kadınları da yüzlerine peçe takarlardı (Neşîdeler Neşîdesi, 4/1, 3; 6/7). Eski Ortadoğu uygarlıklarına ait tasvirlerde elbise kenarlarında çokça görülen saçak yahudiler için dinî bir emrin gereği idi. Tevrat'ta İsrâiloğulları'nın elbiselerinin eteklerine ve örtülerinin kenarlarına saçak yapıp üzerine lâcivert kordon geçirmeleri emredilir (Sayılar, 15/38; Tesniye, 22/12). Belli bir tarihten sonra İpek yolu ve bağlantılarıyla Ortadoğu'ya çok değerli elbiselik kumaşların geldiği muhakkaktır. Milâttan önce VI. yüzyılda yaşamış olan Hezekiel'e izâfe edilen metinlerde Suriye, Irak ve Yemen taraflarından gelen tacirlerin değişik tokuş ettikleri değerli mallar arasında lâcivert ve renk renk işlemeli kumaş topları da sayılmaktadır (Hezekiel, 27/24).

Kur'an'da tesettür için zikri geçen cîbâb (el-Ahzâb 33/59) türü örtüler eski Mezopotamya kadınları tarafından kullanılıyordu. Orta Asur kanunlarında hür kadın ve kızların sokağa çıkarken başlarını

örtmeleri emredilmekteydi; sahiplerinin eş olarak aldıkları dışında câriye ve fahişelerin örtünmeleri ise yasaklanmıştı (Tosun – Yalvaç, s. 252-253). Aynı şekilde Araplar'da da câriyelerin hür kadınlar gibi örtünmesinin yasak olduğu ve Hz. Ömer'in câriyelerin hür hanımlar gibi örtünmelerini yasakladığı bilinmektedir (Abdürrezzâk es-San'anî, III, 136). Herodot Bâbil'den bahsederken insanların üst üste -biri yün- iki entari giydiklerini, bunların üzerine pelerin gibi bir örtü aldıklarını, ayaklarına sandalet geçirdiklerini ve başlarına da türban (sarık) sardıklarını söyler ki bu giyeceklerden iki entari Araplar'ın izâr ve kamîsi, pelerine benzettiği ise bürde veya şemlesi olsa gerektir (aş. bk.).

Câhiliye şiirinde kiyafetle ilgili fazla bilgi yoktur. Bununla birlikte İmru'ülkays b. Hucr'un muallakasındaki birkaç kiyafet tasviri önemlidir. Meselâ gece yarısı samanyolu ve süreyânın (ülker takım yıldızı) görünüşünü değerli taşlarla süslü bir kemere (vişâh) ve tokasına benzetir (Hatîb et-Tebrîzî, s. 38-39). Sevgilisinin tam gençlik çağında olduğunu anlatmak için onun kadınların giydiği dir' ile (bir tür gömlek ve ferâce) küçük kızların giydiği micvel (kısa zıbın) arasında salındığından söz eder (a.g.e., s. 48). Sicim gibi yağın yağmurdan sonra üzerinde selin bıraktığı izlerle Sebir dağına da cüsseli Arap şeyhlerinin giydiği, kumaşı deve yününden dokunmuş çizgili bir aba olan bicâda benzetir (a.g.e., s. 69).

Sâmî geleneğinde erkeklerin başlarını örtmeleri esastı. Ancak câriyeler gibi köle erkekler de statüleri gereği başlarını örtmezlerdi. Hür erkekler taç, kalensüve, takye, arakiye gibi adlarla anılan kumaş veya keçe bir külâh üzerine sarık sararlardı; bir rivayete göre Hz. Peygamber onu Arap'ın tacı olarak vasıflandırmıştır (Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, III, 87). Çok defa saçaklı olan sarığın ucu başın arkasına veya yanına doğru salınırdı. Emevî ve Abbâsîler döneminde kişiler toplum içindeki mevkilerine göre değişik başlıklar giymişlerdir. Abbâsîler devrinde daha çok nedimlerin giydiği başlığa “tahfife” deniyordu (Salâh b. Hüseyin el-Ubeydî, s. 90-91). Daha sonra Memlûk sultanları da bunun büyük, küçük ve yuvarlak tabir edilen türlerini giymişlerdir (Mayer, s. 30-33). Memlûkler'de zimmîler mensup oldukları dine göre değişik renkte, hristiyanlar mavi, yahudiler sarı ve Sâmîriler kırmızı sarık sararlardı (a.g.e., s. 90). III.

(IX.) yüzyıldan sonra kadılar kendilerine heybet ve vakar kazandırdığı düşüncesiyle “denye” adı verilen 1 arşın kadar uzunlukta bir başlık giymeye başladılar (Salâh b. Hüseyin el-Ubeydî, s. 94 vd.). Daha çok kâdıkudâtlar, Hanefî ve Şâfiî kadınları sarıklarıyla beraber bir tür taylasan olan tarha takarlardı (Dozy, s. 254-262); bu başa örtülen ve bele doğru inen dört köşeli bir örtüyü. İbnü'l-Cevzi'nin verdiği bilgiye göre hükümdara hürmeten umumi kabul merasimlerine kâdıkudâtlar dışında kimse taylasan veya tarha ile gelmezdi (el-Muntazam, X, 257). Süyûtî'nin Sultan Kayıtbay'ın huzuruna taylasanla girdiği için onu kızdırdığı ve kendini savunmak için bir risâle yazdığı bilinmektedir (İA, XI, 259).

Bazı Abbâsî halifeleri tahta çıkışlarında veya biat merasimlerinde üzerine siyah tül bent sarılmış. Bağdat'ın Rusâfiye bölgesinde imal edildiği için bu adla anılan bir başlık giymişlerdir. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr kalensüveyi sarayın resmî kiyafetinin bir parçası olarak kabul eder ve kendisi de bunun altın sırmalı olanı giyerdi. Kalensüve kadınların ve erkeklerin ortak olarak giydiği bir başlıktı (Salâh b. Hüseyin el-Ubeydî, s. 136 vd.). Kalensüveler kumaş, keçe, deri ve kürkten yapılmakta, bazan değerli taşlarla süslenmekteydi; samur veya başka kürkten olanlarını daha çok ümerâ sınıfı giyerdi. Kalensüvelerin uzun olanına “tavîle” denirdi. Mes'ûdî, Abbâsî Halifesi Müstekfî - Billâh'ın babasından kalan bir tavîle giydiğini yazar (Mürûcü'z-zeheb, IV, 261). Dene ve tavîle Kaşgarlı'nın sözünü ettiği sukarlaç börk türleridir (DîA, VI, 327). Dozy, tavîlenin kendi yaşadığı dönemde Mısır'da giyilen tarpuş olduğunu söyler (Dictionnaire détaillé, s. 254). Hârûnürreşid ve Me'mûn zamanlarında Fars kökenli vezirlerin etkisiyle İran kiyafetleri Abbâsî sarayına hâkim olmuştu. Yazılı kaynakların verdiği bu bilgiyi Mütevekkil - Alellah zamanında basılan paralardaki İran tarzı kiyafetler de somut biçimde desteklemektedir. Halife Mütevekkil kendi adıyla anılan yeni bir kiyafet modası icat etti. Saray görevlileri astarlı kumaştan yapılan ve “mütevekkiliyye” denilen bu elbiseleri giymek zorundaydı; halk ise bu kiyafeti giymesi için teşvik ediliyordu. Halife Müstaîn - Billâh da kiyafette birtakım değişiklikler yaptı ve uzun külâhları kısalttırıp bol yenli elbiseler giyimisini emretti. Abbâsîler'de üst tabakaya mensup kadınlar başlarına çevresi altın zincirli ve kıymetli taş-

larla süslü bir örtü takarlardı ki bunu Hârûnürreşid'in kız kardeşi Uleyye'nin icat ettiği söylenir.

Câhiz'e göre Araplar'ın kıyafeti şîâr ve disâr olmak üzere ikiye ayrılır; içten giyilen izâr, kamîs, sirvâl gibi çamaşırlar şîâr, onların üzerine giyilen cübbe, ridâ gibi elbiseler ise disârdır (*et-Tâc*, s. 154). İzâr veya mi'zer, erkeklerin vücutlarının göbeklerinden dizlerinin bir karış altına kadar olan kısmını kapatan bir etek örtüsüdür. Hamamlarda bele sarılan peştemal ile erkek ve kadınların iç gömleklerine de bu ad verilir. Ancak izâr sonradan dış elbise anlamında da kullanılmıştır. Halife Hakem zamanında Kurtuba (Cordoba) kadısı mescide hüküm vermek için çıktığında üzerinde müverred izâr bulunurdu (Salâh Hüseyin el-Ubeydî, s. 183). Kadınların sokağa çıkarken giydikleri dış elbiseye de izâr denilmiştir. İzâr veya kamîs ile üstüne giyilen ridânın oluşturduğu takıma ise "hulle" denirdi (Aynî, I, 235).

Ön kısmında bir iki düğmelik yakası (ceyb) olan ve erkeklerin dizlerinden bir karış aşağısına, kadınların topuklarına kadar uzanan gömlek (kamîs; Geç Latince aracılığı ile camisia, camise, chemise gibi şekillerde Batı dillerine geçmiştir) sıcak ülkelerin başlıca elbiselerinden biridir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in en sevdiği elbise kamîsti (Ebû Dâvûd, "Libâs", 3). Pamuk veya yün kamîslerin yen ve yaka kenarları ipek işlemeli olabiliyordu. Yanlarına yapılan ceplere divit, mushaf gibi şeyler konulurdu (*Müsned*, IV, 61; V, 374; M. Manazir Ahsan, s. 38). Resûl-i Ekrem el-çileri karşılarken en güzel elbiselerini giyer ve ashabına da böyle yapmalarını söylerdi (Abdülhay el-Kettânî, II, 209). Resûlullah'ın zaman zaman 1000 dirhem, 4000 dirhem ve 50 dinar değerinde elbiseler giydiği, ayrıca yirmi dokuz deve verip bir elbise (hulle-sevb) satın aldığı rivayet edilir (a.g.e., II, 310). Hz. Peygamber kiri iyi göstermesi bakımından tercihen beyaz elbise giyer (a.g.e., III, 141), dikkat çekecek desenli elbiselerden hoşlanmaz, insanın imkânı dahilinde güzel giyinmesini tavsiye eder ve bunu Allah'ın verdiği nimetin kişinin üzerinde görülmesi şeklinde tanımlardı (Wensinck, *el-Mu'cem*, "n'am" md.). Ona göre müminlerin, güzelin yüzündeki ben gibi dikkat çeken güzel ve temiz bir kıyafetle topluma içine çıkmaları gerekirdi (Ebû Dâvûd, "Libâs", 25). Ancak bir kimsenin giydiği elbise sebebiyle gurura kapılıp kendini beğenmesini ve kıyafet yö-

nünden kadının erkeğe, erkeğin kadına benzemesini hoş görmezdi.

Kadınlar kamîslerinin altına sirvâl (şalvar) giyerlerdi. Sirvâlin dize kadar olanına ve gemi tayfalarının giydiği kısa deri şalvara "tübbân" denilirdi. Kamîs üzerine giyilen pelerin şeklindeki elbise ridâ, bürde, şemle gibi adlarla anılırdı. Bazı rivayetlerde bürdenin şemle ile açıklandığı görülür (Buhârî, "Libâs", 18). Abâ ve cübbe kamîs üzerine giyilen Câhiz'in ifade- siyle disâr türü dış elbiselerdi. Hadislerde, Hz. Peygamber'in giydiği Şâmî veya Rûmî (midraa, cümmâze) denilen (Buhârî, "Şalât", 7; Müslim, "Tahâret", 77; Tirmizî, "Libâs", 30), Bizans tarzı dar yenli bir cübbeden bahsedilmekte ve Prokopius, Bizanslılar'ın giydiği bu tür omuza doğru bollaşan dar kollu elbiselerin Hun modasının etkisinde kaldığını söylemektedir (*Bizans'ın Gizli Tarihi*, s. 48).

İslâm dünyasında yaygın biçimde kullanılan bir elbise türü de burnüstü. Günümüzde aynı adla anılan haviylarda (bornoz) olduğu gibi kapüşonu bulunan bu tür elbiseler güneş ve kuma karşı baş ve boynun korunmasını sağlıyordu. Kadın kıyafetleri cilbâb dışında genelde erkeklerle- rinkilerle aynı idi ve sadece renk ve süslemeleriyle, bazan da kumaş cinsiyle ayrılırdı. Meselâ za'feranla (safran) boyanmış kumaştan, saf ipek veya ipek karışık kumaştan elbiseler erkeklerle haram kılındığı halde kadınlara helâldi. Ayaklara genelde iklim şartları gereği na'l (sandal), soğuk günlerde ise cevrâb (çorap) ile huff (mest) veya cürmûk (bir tür çizme) giyilirdi. Fâtımîler devrinde Kahire dokumacılığın en önemli merkeziydi. Saraya ait "dârü'l-kisve" adı verilen dikimevlerinde resmî elbiseler üzerine işlenen nakış ve işlemecilik son derece gelişmişti. Altın işlemeli kıyafetler ramazanın girişinde, son üç cumasında ve bayramlarla "vefâunnîl" denilen törenlerde halife tarafından vezirlere, emirlere, valilere ve diğer bazı devlet adamlarına hil'at olarak verilirdi.

Kaynaklarda Oğuz, Türk ve Türkmen kıyafetlerinden bahsedilmesi Türkler'in İslâm'dan önceki kıyafetlerini koruduklarını göstermektedir. Kâşgarlı Mahmud'un verdiği bilgilerden çeşitli bölgelerde yaşayan Oğuz, Karluk, Çiğil, Kıpçak, Yağma, Kençek ve Uğrak gibi Türk kavimlerinin de kendilerine has kıyafetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Türkler'in kıyafetleri biraz daha vücuda oturan modellerdeydi. Başlarına bört, vücutlarına kaftan, altına

hırka, gömlek ve şalvar yahut potur, ayaklarına da çizme veya çarık türü ayakkabılar giyerlerdi. Bunlardan başka kuşak, kemer, uçkur, mendil ve eldiven gibi kıyafet çerçevesine giren yardımcı unsurlar da vardı (Köymen, III, 438 vd.); fistan dışında erkek kıyafetleriyle kadın kıyafetleri arasında fazlaca bir fark yoktu.

BİBLİYOGRAFYA :

Divân-ı Lugâti't-Türk Tercümesi, I, 493; II, 233; III, 358; Wensinck, *el-Mu'cem*, "n'am", "hdb" md.leri; *Müsned*, IV, 61; V, 374; Buhârî, "Şalât", 7; "Libâs", 6, 18; Müslim, "Tahâret", 77; Ebû Dâvûd, "Libâs", 3, 25; Tirmizî, "Libâs", 30; Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi* (trc. Orhan Duru), İstanbul 1990, s. 48; Abdürrezzâk es-San'anî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, III, 133-136; Câhiz, *et-Tâc fi ahlâki'l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kahire 1332/1914, s. 154; Mes'udî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), VI, 261; Herodot, *Tarih* (trc. Perihan Kuturman), İstanbul 1973, s. 69; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-kaşâ'idil-'aşr* (nşr. Abdüsselâm el-Hülî), Beyrut 1985, s. 38-39, 48, 69; Şîrüye b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb* (nşr. Ebû Hâcer Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, III, 87; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, X, 257; Aynî, *Ümde-tü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 235; R. P. A. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les arabes*, Amsterdam 1843, tür.yer.; L. A. Mayer, *el-Melâbisü'l-Memlûkiyye* (trc. Sâlih eş-Şittî), Kahire 1972, s. 24, 25, 29, 30-33, 90; Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Summer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, Ankara 1975, s. 252-253; M. Manazir Ahsan, *Social Life Under the Abbasids*, London 1979, s. 34-51; Salâh Hüseyin el-Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-'aşri'l-'Abbâsî*, Bağdad 1980, s. 17-19, 87 vd., 90-91, 94 vd., 97 vd., 108 vd., 136 vd., 183, 229 vd.; M. Mahmûd İdrîs, *Rûsûmü's-Selâcîk*, Kahire 1983, s. 142 vd.; Hasan İbrâhîm, *İslâm Tarihi*, III, 266-269; IV, 413-417; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 209, 310; III, 141; Mehmet Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 438-464; a.mlf., "Alp Arslan Zamanı Türk Giyim-Kuşamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 60-65; Abdülkadir Karahan, "Süyûtî", *İA*, XI, 259; Y. K. Stillman, "Libâs", *EI²* (İng.), V, 732 vd.; Emel Esin, "Bört", *DİA*, VI, 327.

NEBİ BOZKURT

Osmanlı Dönemi. İslâm ve Türk dünyasında her dönemde devlet ve ileri gelenleri tarafından üzerinde durulan kıyafet, gelenek ve dinî değerler açısından giyilmesi tavsiye edilen -edilmeyen, câiz olan -olmayan şeklinde tasnif edilerek sosyal bir boyut kazanmıştır. Ortaçağ boyunca kurulmuş olan irili ufaklı Türk devletlerinde resmî ve hususî kıyafetlerin varlığı bilinmekle birlikte uygulamanın nasıl olduğu, halkın giyim -kuşamı hakkındaki bilgiler yetersizdir.